

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

بررسی جایگاه زن آرمانی در آثار نظامی

به کوشش

سمیه نبوی

استاد راهنما:

دکتر محمد حسین کرمی

بهمن‌ماه ۱۳۸۸

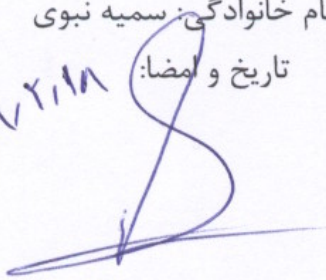
اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

به نام خدا

اظهار نامه

اینجانب سمیه نبوی (۱۶۰۰۳۷) دانشجوی زبان و ادبیات فارسی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی، اظهار می‌کنم که این پایان‌نامه، حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه، دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه‌ی حقوق این اثر، مطابق با آیین‌نامه‌ی مالکیت فکری و معنوی، متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: سمیه نبوی
تاریخ و امضا:
۱۳۹۷/۲/۱۸

به نام خدا

بررسی جایگاه زن آرمانی در آثار نظامی

به کوشش

سمیه نبوی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان بخشی
از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

در رشته‌ی:

زبان و ادبیات فارسی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته‌ی پایان‌نامه، با درجه‌ی عالی

دکتر محمد حسین کرمی، استاد بخش زبان و ادبیات فارسی (استاد)، (رئیس کمیته)
دکتر زهرا ریاحی زمین، دانشیار بخش زبان و ادبیات فارسی (دانشیار)
دکتر سعید حسام‌پور، استادیار بخش زبان و ادبیات فارسی (استادیار)

اسفندماه ۱۳۸۸

پیشکش به محضر بانوی آرمانی عرش و فرش

حضرت فاطمه (س)

و تقدیم به زن آرمانی و حامی بی ادعای زندگی

مادرم.

سپاسگزاری

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْأَوَّلِ بِلاَ أَوَّلٍ كَانَ قَبْلَهُ، وَالْآخِرِ بِلاَ آخِرٍ يَكُونُ بَعْدَهُ، الَّذِي قَصَّرَتْ عَنْ رُؤْيَيْهِ أَبْصَارُ النَّاطِرِينَ.
سپاس مر خداوندی را که اولی است که پیش از او اولی نیست، و آخری که پس از او آخری نیست.
خدایی که از دیدارش، دیده‌ی بینندگان عاجز و کوتاه است.

بی‌شک به انجام رسیدن این پایان‌نامه، بدون همیاری عزیزانی که در همه‌ی مراحل، لطف و محبت خویش را از من دریغ نکردند، میسر نبود. پس شایسته است که از همه‌ی کسانی که مرا دانش و بینش آموختند سپاسگزاری کنم، به ویژه از استاد گران‌قدر، جناب آقای دکتر محمدحسین کرمی که با کمال فراست و موشکافی‌های ارزنده‌ی خویش، این کمترین شاگرد خود را با سعه‌ی صدر، طی سال‌های تحصیل و هم‌چنین مراحل مختلف تدوین پایان‌نامه هدایت فرمودند، سپاسگزارم.
هم‌چنین از سرکار خانم دکتر زهرا ریاحی زمین که همواره با نگاه نقاد و مساعدت‌های خود، مرا در انجام این پایان‌نامه یاری نمودند و با تذکرات مفید خود بر غنای این پایان‌نامه افزودند، سپاسگزاری و قدردانی می‌نمایم.

مراتب سپاس و قدردانی خود را به محضر جناب آقای دکتر سعید حسام‌پور که با دانش، بینش و دلسوزی بی‌مانند خویش، مشاوره‌ی اینجانب را قبول زحمت فرمودند، تقدیم می‌دارم.
در پایان برای هر سه عزیز، طول عمر با عزت، سربلندی و سرافرازی را خواستارم.

چکیده

بررسی جایگاه زن آرمانی در آثار نظامی

به کوشش

سمیه نبوی

نظامی از جمله شاعرانی است که در آثارش به مسأله‌ی زنان توجه خاص نشان داده، او طرفدار حقوق زنان است و زن را دارای حقوق مساوی با مرد می‌داند و استعدادها و قابلیت‌های او را به صورتی مطلوب و آرمانی، عرضه می‌کند. این شاعر همواره در اندیشه‌ی یک زندگی معقول با هدف‌های والا و هم‌چنین در فکر بشر و جامعه‌ی کمال یافته بوده است و امید داشته که لااقل بخشی از کمال مطلوب او، حتی به طور نسبی در همین دنیای واقعی تحقق یابد، به همین دلیل، ما هم در این پژوهش، به «بررسی جایگاه زن آرمانی در آثار نظامی» پرداخته‌ایم. این رساله در ۱۰ فصل تدوین شده است؛ فصل اول با عنوان مقدمه و کلیات، در بردارنده‌ی اهداف، اهمیت تحقیق، پیشینه و روش تحقیق است. در فصل دوم، نظامی و آثار او بررسی شده، و سپس در فصل بعدی به آرمان، آرمان‌گرایی و ویژگی‌های انسان آرمانی از دیدگاه مکتب‌های مختلف، پرداخته شده است. در فصل چهارم، وضعیت عمومی زنان در قرن ششم بیان شده است، و در چهار فصل بعدی این پژوهش، به طور جداگانه، ویژگی‌های اخلاقی، فردی (شخصی)، فنون و مهارت‌ها و ویژگی‌های جسمانی زنان منظومه‌های نظامی، تحلیل گردیده است. هم‌چنین فصل نهم به نگرش منفی نظامی نسبت به زن اختصاص دارد و در نهایت، به این نتیجه رسیدیم که زنان آرمانی نظامی، دارای ویژگی‌های نیکوی جسمانی، اخلاقی (پاکدامنی، شرم و حیا، وفاداری و...) و برخی ویژگی‌های فردی (استقلال، خردمندی، کردانی، قدرت فرمانروایی، و...) می‌باشند. هم‌چنین نظامی، برخی مهارت‌ها و فنون، مانند چوگان بازی، تیراندازی، شکار کردن و... را نیز، به آن‌ها نسبت می‌دهد.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: مقدمه و کلیات

۲	۱- مقدمه
۳	۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۳	۲-۱- هدف تحقیق
۴	۳-۱- پیشینه‌ی تحقیق
۸	۴-۱- روش تحقیق

فصل دوم: معرفی نظامی و آثار او

۱۰	۱-۱- معرفی نظامی
۱۱	۲-۲- آثار نظامی
۱۲	۱-۲-۲- مخزن الاسرار
۱۲	۲-۲-۲- خسرو و شیرین
۱۳	۳-۲-۲- لیلی و مجنون
۱۴	۴-۲-۲- هفت پیکر
۱۵	۵-۲-۲- اسکندر نامه

فصل سوم: آرمان، آرمان‌گرایی و انسان آرمانی

۱۷	۱-۳- آرمان چیست؟
۱۸	۲-۳- آرمان‌گرایی چیست؟
۱۸	۳-۳- انسان و ابعاد شخصیت او
۲۰	۴-۳- تعریف کمال
۲۱	۵-۳- انسان کامل (آرمانی)
۲۳	۱-۵-۳- تعبیر انسان کامل در مکتب ابن‌عربی
۲۵	۲-۵-۳- نظر برخی مکاتب درباره‌ی انسان کامل

۲۵.....	۳-۵-۲-۱- مکتب عقل
۲۶.....	۳-۵-۲-۲- مکتب عرفان (عشق)
۲۷.....	۳-۵-۲-۳- مکتب قدرت
۲۹.....	۳-۵-۲-۴- مکتب ضعف
۲۹.....	۳-۵-۲-۵- مکتب اسلام
۳۰.....	۳-۵-۲-۶- انسان مطلوب (کامل) از دیدگاه روانشناسان
۳۲.....	۳-۶-۱- آرمان‌گرایی در آثار نظامی
۳۲.....	۳-۶-۱- آرمان‌شهر نظامی
۳۴.....	۳-۶-۲- آرمان زن نظامی

فصل چهارم: وضع عمومی زنان در قرن ششم

۴۰.....	۴-۱- زن در نثرهای داستانی قرن ششم
۴۰.....	۴-۱-۱- زن و مکر
۴۳.....	۴-۱-۲- زن و خیانت
۴۴.....	۴-۱-۳- بی‌وفایی زنان
۴۵.....	۴-۱-۴- حقارت و زبونی زنان
۴۶.....	۴-۱-۵- عدم شایستگی زنان برای مشورت و رازداری
۴۷.....	۴-۲- زن در نثرهای اخلاقی قرن ششم
۴۹.....	۴-۳- زن در نثرهای تاریخی قرن ششم
۵۱.....	۴-۴- زن در دیدگاه برخی از شاعران قرن پنجم و ششم (ناصرخسرو، خاقانی و سنایی)

فصل پنجم: ویژگی‌های اخلاقی زن آرمانی در آثار نظامی

۵۸.....	۵- ویژگی‌های اخلاقی
۵۹.....	۵-۱- عفاف و خویشن‌داری
۶۹.....	۵-۲- شرم و حیا
۷۲.....	۵-۳- غرور (عزت نفس)
۷۴.....	۵-۴- صداقت و راستی
۸۰.....	۵-۵- وفاداری و ثبات
۸۸.....	۵-۶- صبر و شکیبایی

۹۲	۷-۵- وقار.....
۹۳	۸-۵- شفقت و مهربانی.....
۹۶	۹-۵- خیرخواهی و نصیحت‌گری.....
۱۰۳	۱۰-۵- رازداری.....
۱۰۴	۱۱-۵- عدل و داد.....

فصل ششم: ویژگی‌های فردی (شخصی) زن آرمانی در آثار نظامی

۱۰۷	۶- ویژگی‌های فردی (شخصی).....
۱۰۷	۱-۶- استقلال.....
۱۱۲	۲-۶- جسارت و بی‌پروایی.....
۱۱۶	۳-۶- خصوصیات و صفات مردانه داشتن.....
۱۱۹	۴-۶- قدرت و توانایی شاعری.....
۱۲۰	۵-۶- زیرکی و هوشیاری.....
۱۲۹	۶-۶- قدرت فرمانروایی.....
۱۳۴	۷-۶- مهمان‌نوازی.....
۱۳۶	۸-۶- کاردانی.....
۱۳۸	۹-۶- خردمندی.....
۱۴۳	۱۰-۶- دانایی و آگاهی.....
۱۴۴	۱۱-۶- جریزه و قدرت عمل.....
۱۴۵	۱۲-۶- شیرین‌زبانی و شیرین‌گفتاری.....

فصل هفتم: فنون و مهارت‌ها

۱۴۸	۱-۷- سوارکاری، چوگان بازی، صید و شکار.....
۱۴۹	۲-۷- کیمیاگری.....
۱۵۰	۳-۷- علم نجوم.....
۱۵۱	۴-۷- نگارگری.....
۱۵۴	۵-۷- خوانندگی، نوازندگی، رقاصی.....
۱۵۵	۶-۷- سخن‌وری و زبان‌آوری.....

فصل هشتم: ویژگی‌های جسمانی

۱۵۹	۸- ویژگی‌های جسمانی
۱۶۳	۸-۱- موی محبوب
۱۶۴	۸-۲- گیسو
۱۶۴	۸-۲-۱- رنگ گیسو
۱۶۶	۸-۲-۲- بوی گیسو
۱۶۷	۸-۲-۳- حالت و بلندی
۱۶۸	۸-۳- زلف
۱۶۹	۸-۳-۱- رنگ زلف
۱۷۱	۸-۳-۲- حالت و بلندی زلف
۱۷۶	۸-۳-۳- بوی زلف
۱۷۷	۸-۳-۴- ویژگی‌های پراکنده
۱۷۷	۸-۳-۴-۱- زلف دیده‌فریب
۱۷۷	۸-۴- طره
۱۷۸	۸-۵- رخ، چهره، روی
۱۷۸	۸-۵-۱- ماه و آفتاب
۱۷۸	۸-۵-۲- چراغ و شمع
۱۷۹	۸-۵-۳- پری
۱۷۹	۸-۵-۴- گل
۱۸۱	۸-۵-۵- مشببه‌های دیگر
۱۸۱	۸-۶- ابرو
۱۸۲	۸-۶-۱- هلال
۱۸۲	۸-۶-۲- طاق
۱۸۲	۸-۶-۳- کمان
۱۸۳	۸-۷- چشم
۱۸۴	۸-۷-۱- چشم آهو
۱۸۵	۸-۷-۲- نرگس
۱۸۶	۸-۷-۳- بادام
۱۸۶	۸-۷-۴- چشم همچون چشم ترکان
۱۸۸	۸-۷-۵- افسونگری و جادوگری

۱۸۹	۸-۸- مژگان
۱۹۰	۸-۹- اشک
۱۹۱	۸-۱۰- غمزه
۱۹۳	۸-۱۱- گونه
۱۹۴	۸-۱۲- بینی
۱۹۴	۸-۱۳- گوش
۱۹۵	۸-۱۴- بناگوش
۱۹۵	۸-۱۵- گردن
۱۹۶	۸-۱۶- دهان
۱۹۶	۸-۱۶-۱- تنگی دهان
۱۹۸	۸-۱۶-۲- شیرین دهانی
۱۹۸	۸-۱۶-۳- مشبهه‌های دهان
۱۹۹	۸-۱۷- لب
۱۹۹	۸-۱۷-۱- سرخی
۲۰۱	۸-۱۷-۲- شیرینی
۲۰۲	۸-۱۷-۳- جان‌بخشی، افسونگری و خوشبویی
۲۰۳	۸-۱۸- دندان
۲۰۴	۸-۱۹- خال
۲۰۵	۸-۲۰- زنخدان
۲۰۶	۸-۲۱- غبغب
۲۰۷	۸-۲۲- قد
۲۰۷	۸-۲۲-۱- قد همچون سرو با صفات روان، آزاد، سهی
۲۰۹	۸-۲۲-۲- دیگر مشبهه‌های قد (نخل، شمشاد، تیر، الف و...)
۲۱۰	۸-۲۳- کمر (میان)
۲۱۱	۸-۲۴- اندام (تن)
۲۱۲	۸-۲۵- دست
۲۱۲	۸-۲۵-۱- بازو
۲۱۳	۸-۲۵-۲- ساعد
۲۱۳	۸-۲۵-۳- انگشت
۲۱۴	۸-۲۵-۴- ناخن

۲۱۴ ۲۶-۸- سینه (پستان)
۲۱۵ ۲۷-۸- سرین
۲۱۶ ۲۸-۸- ساق
۲۱۶ ۲۹-۸- دیگر ویژگی‌ها
۲۱۶ ۲۹-۸-۱- راه رفتن
۲۱۶ ۲۹-۸-۲- خوشبویی

فصل نهم: نگرش منفی نظامی نسبت به زن

۲۲۲ ۱-۹- زن بی‌وفاست
۲۲۴ ۲-۹- زنان رازدار نیستند
۲۲۴ ۳-۹- زنان ریاکار و نیرنگ باز هستند
۲۲۵ ۴-۹- زن زایل کننده‌ی خرد آدمی است
۲۲۶ ۵-۹- زن لجوج است
۲۲۶ ۶-۹- زبونی زن
۲۲۷ ۷-۹- زن در برابر زر و زور، زود تسلیم می‌شود
۲۲۷ ۸-۹- زن زود فریب می‌خورد
۲۲۸ ۹-۹- زن پیوسته باید در پرده پنهان باشد
۲۳۰ ۱۰-۹- زنان در امیال شهوانی برتر از مردان هستند
۲۳۰ ۱۱-۹- به زن نباید اعتماد کرد
۲۳۱ ۱۲-۹- از زن انتظار مردی و مردانگی نمی‌رفته است

فصل دهم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۲۳۳ ۱-۱۰- نتیجه‌گیری
۲۳۸ ۲-۱۰- پیشنهادها
۲۴۰ فهرست منابع و مأخذ
۲۴۷ چکیده به زبان انگلیسی

فصل اول:

مقدمه و کلیات

۱- مقدمه:

بسیاری از شاعران در اشعار خود به نوعی به موضوع «زن» پرداخته و یا به آن اشاره‌ای داشته‌اند. طرز تفکر و نگاه این شاعران به زن، متأثر از دیدگاه عام جامعه نسبت به زن و نیز، تجربیات شخصی هر یک از آنهاست که در زندگی با آن مواجه شده‌اند و سپس در شعر آنها جلوه‌گر شده است. یکی از این شاعران که در آثارش به زن توجه خاصی داشته است، نظامی است. او قهرمان داستان‌سرایی در ادبیات کلاسیک ایران است و خیل مقلدان او هرگز نتوانسته‌اند مقامی همپای او پیدا کنند. در این پژوهش، نه همه‌ی ابعاد داستان‌سرایی نظامی، بلکه تنها توجه خاص او به زنان، مخصوصاً «زن آرمانی»، در آثارش بررسی می‌شود.

نظامی بر خلاف نگاه متداول جامعه‌ی خود، با دید باز به شخصیت زن نگریسته است. آرا و نظریه‌های او درباره‌ی زن، از نگاهی روشن‌بین حکایت می‌کند که با فرهنگ فئودالی آن روزگار سنخیت ندارد. او در آثار داستانی خود، شخصیت‌های زنی می‌آفریند که در طول تاریخ ادب فارسی کمتر داستان‌سرایی قادر به آفریدن آن شده است. در آثار او زنان از شأن و مقامی برابر و گاهی برتر و بالاتر از مردان برخوردارند. آثار نظامی نمونه‌ی آرمانی نگاه به زنان است، زنی که در داستان‌های نظامی توصیف می‌شود؛ زن ایده‌آل و آرمانی است که بزرگ‌ترین و برجسته‌ترین صفات و ویژگی‌ها را در خود دارد.

نظامی، طرفدار حقوق و ارزش زنان است. او شخصی آرمان‌گرا بوده است و در آثارش، نگرش ایده‌آلیستی را در پیش گرفته است. منظومه‌های او، آینه‌ی آرمان‌شهر ادبی زنان است که حدود هشت قرن پیش به وسیله‌ی شاعر گنجه مطرح شده است و بخشی از آرمان‌ها و حتی واقعیت‌های برجسته‌ی زندگی امروزی را در خود داراست.

۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق:

از جمله اهمیت‌هایی که این تحقیق دارد این است که از طریق بررسی نقش زن در آثار نظامی، می‌توان به جایگاه و مقام زن در جامعه و به تبع آن، چگونگی بازنمایی آن در ادبیات آگاهی یافت. و بیان این نکته که زن در ادبیات فارسی به رغم نقش کم و بیش فرعی‌اش در قیاس با شخصیت مرد، سهمی گزیرناپذیر در روند شکل‌گیری داستان‌ها دارد؛ سهمی که از هر جهت و جنبه الزامی است.

اهمیت دیگر آن است که چندین شخصیت اصلی و فرعی داستان‌های نظامی را زنان تشکیل می‌دهند و علاوه بر این، نظامی به صورت پراکنده هم بارها به بحث و اظهار نظر درباره‌ی زنان پرداخته است. بنابراین با مطالعه‌ی عملکرد زن و نحوه‌ی بازنمایی آن در آثار نظامی، می‌توان شخصیت و ویژگی «زن آرمانی» را از دیدگاه یک حکیم خوش ذوق و متشخص در قرن ششم واکاوی کرد. هم‌چنین بیان این نکته ضرورت دارد که در آثار نظامی زن، نقش عظیم و انکارناپذیری در تصمیم‌گیری‌ها ایفا می‌کند و مرد را در قبول تصمیم‌گیری و کنش‌هایش کمک کرده و او را در انتخاب راه همراهی می‌کند.

از آن مهم‌تر، در دنیای کنونی که عصر بحران هویت به‌خصوص در کشورهای اصیل شرقی است و زن، این عنصر سازنده‌ی اجتماع در کانون شخصیت کاذب قرار گرفته است با تلاش‌هایی از این دست می‌توان ویژگی‌های زن آرمانی و دلخواه او را در باور و اندیشه‌ی اجتماعی ایرانی بیان کرد و زن ایرانی را تا حدی متوجه ویژگی‌های زن آرمانی گذشته کرد.

۱-۲- هدف تحقیق:

هدف از این تحقیق، دست یافتن به اندیشه‌ی یکی از شاعران برجسته‌ی این مرز و بوم درباره‌ی «زن آرمانی» است و برشمردن خصوصیات و ویژگی‌هایی که یک «آرمان زن» از دیدگاه نظامی لازم است، داشته باشد و هم‌چنین بررسی این نکته که نظامی، شخصیت زن را

چگونه بازنمایی و توصیف می‌کند؟ آیا توصیفی کامل و دقیق از او به خواننده ارائه می‌دهد و یا تنها به اشاره‌ای مختصر و جزئی اکتفا می‌کند؟ این کار به ما امکان می‌دهد تا به جایگاهی که نظامی در مثنوی‌هایش برای زن در نظر می‌گیرد، پی ببریم. در این تحقیق می‌کوشیم تا با بررسی و مطالعه‌ی آثار و اندیشه‌ی نظامی، خصوصیات و ویژگی‌های یک آرمان‌زن را از دیدگاه نظامی استخراج و بیان کنیم.

۱-۳- پیشینه‌ی تحقیق (مروری بر تحقیقات داخلی و خارجی):

درباره‌ی منظومه‌های نظامی به دلیل جذاب بودن آن‌ها، کارهای نسبتاً خوبی انجام گرفته است و تعدادی نویسندگان درباره‌ی این منظومه‌ها مطلب نوشته و هر کدام آثار نظامی را از جنبه خاصی واکاوی کرده‌اند؛ اما کارهایی که در ادب فارسی انجام گرفته و تا حدی به موضوع این پژوهش مربوط است و در انجام رساندن این رساله، کمک‌رسان بوده‌اند؛ عبارتند از:

۱- «سیمای زن در فرهنگ ایران»، تألیف جلال ستاری؛ این کتاب در سال ۱۳۶۸ به وسیله‌ی نشر مرکز به چاپ رسیده است. این کتاب تفکری است در باب جنبه‌های نظری و عملی برخورد با زنان در فرهنگ ایرانی و به اتکای شواهد مستند و روشنگر که از لابلای متون و منابع اصیل تاریخی و ادبی استخراج شده‌اند، موقعیت و منزلت زنان را از دید خواص و عوام جامعه نشان می‌دهد و جنبه‌های مثبت و منفی آن را بررسی می‌کند. در این کتاب در حد لزوم به پیشینه‌ی تاریخی وضع زنان در تمدن‌های گوناگون جهان و به‌ویژه در ایران باستان و عرب جاهلی پرداخته شده است.

۲- «انسان آرمانی و کامل در ادبیات حماسی و عرفانی»، تألیف حسین رزمجو؛ این کتاب در سال ۱۳۶۸ توسط انتشارات امیر کبیر منتشر شده است. نویسنده در این کتاب به بررسی انسان و ابعاد شخصیت او و بیان ویژگی‌های انسان آرمانی در ادبیات حماسی و عرفانی پرداخته است. مقصود اصلی نویسنده، آشنایی با طرز تفکر بزرگان عرصه‌ی ادب حماسی و

عرفانی زبان فارسی و تبیین این واقعیت می‌باشد که قوم ایرانی از قدیمی‌ترین زمان‌های تاریخ زندگی خویش، در تکاپوی حقیقت و جستجوی رهبران روحانی و کامل بوده است.

۳- «زن آرمانی»، «زن فتنانه»، از آذین حسین‌زاده؛ این کتاب در سال ۱۳۸۳ به وسیله‌ی انتشارات قطره به چاپ رسیده است. در این کتاب به بررسی تطبیقی جایگاه زن در ادبیات فارسی پرداخته شده است. نویسنده‌ی این کتاب معتقد است که چهره‌ی زن همواره و به طور کلی در تاریخ بشریت از وجهه‌ی دوگانه برخوردار بوده است، به این معنا که زن یا نماد و معرف نظام «زن سالاری» است یا بازنمایی شخصیتی ناپسند «فتانه»؛ اساس کار برمقایسه‌ی تطبیقی میان آثار نظامی و هدایت قرار گرفته است. از میان آثار نظامی به صورت محدود دو اثر او، «هفت‌پیکر» و «خسرو و شیرین» و از میان آثار هدایت، «بوف کور» انتخاب گردیده است.

۴- «ضعیفه»، از بنفشه حجازی؛ که در سال ۱۳۸۱ توسط نشر قصیده سرا به چاپ رسیده است. این نویسنده به بررسی جایگاه زن ایرانی در عصر صفوی می‌پردازد. در این کتاب سعی شده تا روش‌های ستم بر زنان و استثمار آن‌ها به دست جامعه‌ی مردسالار عصر صفوی نشان داده شود؛ در این کتاب ذکر شده که سخن با فرد یا مرد معینی نیست، بلکه اگرچه مردها همه به طور تک‌تک می‌توانند از عاملان ستم باشند؛ ولی مناسبات مردسالاری که در نهادها و قوانین و احکام و عادات اجتماعی جامعه وجود دارد، بزرگ‌ترین عامل ستم بر زنان بوده است.

۵- «گنجینه‌ی حکمت در آثار نظامی گنجوی» به کوشش منصورت ثروت؛ که در سال ۱۳۷۰ به وسیله‌ی انتشارات امیر کبیر منتشر شده است. در این کتاب سعی شده است مفهوم حکمت و اخلاق، نزد حکمای ایرانی و یونانی از قدیمی‌ترین ایام تا عهد نظامی و پیگیری آن تا قرن هفتم که به خواجه نصیر طوسی ختم می‌شود، به دست آید. این کتاب از نظر فصل‌بندی به چهار فصل مهم حکمت، تهذیب اخلاق، تدبیر منزل و سیاست مدن نظامی بر مبنای طبقه‌بندی قدمای حکیم، به‌ویژه خواجه نصیر تقسیم شده است. فصلی هم در آغاز این کتاب افزوده شده تا عهده‌دار شخصیت نظامی و اوضاع و احوال اجتماعی و تاریخی و فرهنگی او و آثارش باشد. در بخشی از این کتاب، تحت عنوان «نظامی و زن»، دکتر ثروت به بررسی سیمای برخی شخصیت‌های زن در آثار نظامی پرداخته است. البته این مبحث بسیار مجمل و کوتاه است.

۶- «زن به ظنّ تاریخ» نوشته‌ی بنفشه حجازی؛ این کتاب را نشر شهرآب، در سال ۱۳۷۰ به چاپ رسانده است. این کتاب به بررسی جایگاه زن در ایران باستان پرداخته است و مبتنی بر مدارک و اسناد تاریخی و داستان‌های تاریخی است. در این کتاب مسائلی، مثل وضع زنان دربار، مقام زن، حضور زن در اجتماعات، ازدواج و ... مورد بررسی قرار گرفته است.

۷- «زن در آئینه‌ی تاریخ» تألیف عباس تیلا؛ این کتاب در سال ۱۳۷۱ و به وسیله‌ی خود نویسنده به چاپ رسیده است. در این کتاب سعی شده است تا به گونه‌ای رفع تبعیض از زن شود و بیان این نکته که این زن نیست که در جوهر، کم‌بهاست، بلکه این تعبیر اجتماعی است که او را بناحق و بدون انصاف، کم‌بها گردانده و یا جلوه داده است. در این کتاب ذکر شده که این گونه نبوده و نیست که مرد همه‌جا و به طور مطلق و برای همیشه دارای نقش برتر بوده باشد، بلکه چه بسا زن نیز، در بعضی از فواصل تاریخی در گوشه و کنار دنیا نقش برتر را عهده‌دار بوده است؛ بنابراین تصور مبنی بر نقش برتر مرد را بی‌اساس و مردود دانسته است.

۸- «پیر گنجه در جستجوی ناکجا آباد» از عبدالحسین زرّین‌کوب؛ این کتاب را انتشارات سخن در سال ۱۳۷۲ به چاپ رسانده است. در این کتاب ابتدا در مورد شهر گنجه، که نظامی در آن به دنیا آمده و اوضاع سیاسی و اجتماعی و فرهنگی آن شهر بحث شده و بعد از آن، آثار نظامی؛ لیلی و مجنون، خسرو و شیرین، هفت‌پیکر، مخزن‌الاسرار و اسکندرنامه مورد بررسی قرار گرفته است و سرانجام در مورد ناکجاآبادی که نظامی همواره آرزوی آن را داشته، سخن به میان آمده است.

۹- «سیمای زن در نثر فارسی از قرن پنجم تا هفتم هجری» پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد فاطمه نسا صابری؛ این پایان‌نامه در سال ۱۳۷۶ و در دانشگاه شیراز دفاع شده است. در این پایان‌نامه، ابتدا شرحی اجمالی از سیمای زن در دوران پیش از تاریخ و تاریخ ارائه گردیده است و در فصل بعد، سیمای زن در نثرهای داستانی بررسی شده است که در این آثار، هم تصاویر ناخوشایند و هم تصاویر خوشایند و در خور آنان به چشم می‌خورد و بعد از آن، سیمای زنان در نثرهای اخلاقی مورد بررسی قرار گرفته و در پایان، سیمای زن در نثرهای تاریخی بیان شده است و مردانی که به نوشتن این تاریخ‌ها مبادرت نموده‌اند، گاهی تنها به بردن نامی از زنان اکتفا کرده‌اند.